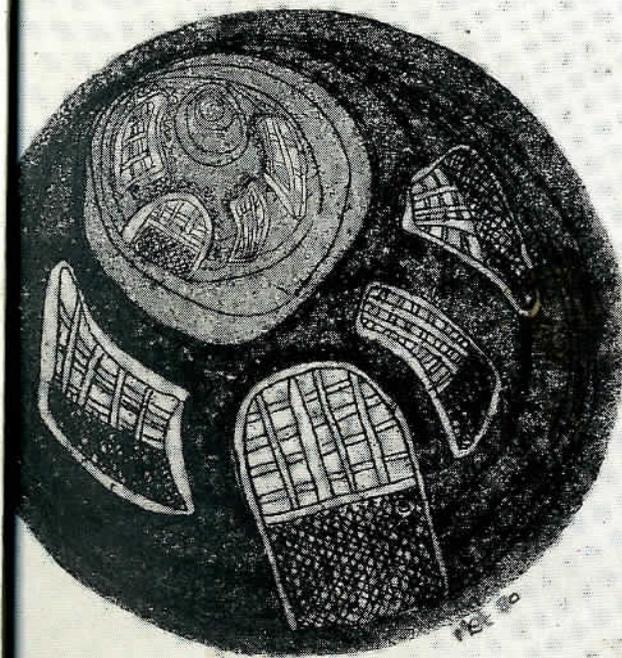

Tijdens het eind van de Eerste Wereldoorlog zat de nu 95 jarige Meinte Ringia een gevangenisstraf van tien maanden uit wegens 'principiële dienstweigering'. Toen hij opgeroepen werd voor inlijving bij de Landstorm, zei hij eenvoudig: 'Ik ben burger, en hoop dat te blijven!'

Maar al lange tijd voordien was Meinte actief in de antimilitaristische en anarchistische beweging in zijn geboortestreek rond het Friese Beetgum. En ook na zijn gevangenschap bleef hij een actief antimilitarist. Nog bijna dagelijks correspondeert hij met dienstweigeraars, die ook nu nog vanwege hun principe het gevang in gaan. Deze brochure is het persoonlijke verhaal van een 'kosmisch anarchist' die zich een leven lang heeft verzet tegen militarisme en onrecht.

een leven

ang erzet

"de mouterij" antimilitaristies buro nijmegen

meinte ringia

Korrekties:

- blz. 5: regel 1: 96-jarige moet zijn:
95-jarige
- blz. 27: regel 6: Giezen moet zijn:
Giesen
- blz. 28: regel 1/2: 'De Vrijheid' moet
zijn: 'De Vrije Socialist'
- blz. 50: regel 31/32: Hendrik Kramer
moet zijn: Han Kujsten
- blz. 52: regel 14/15: het bedoelde
herdenkingsartikel (over de
predikant vd Bergh van Ey-
singa) was niet van de hand
van Henriëtte Roland-Holst;
wel het hoofdartikel, waarin
ze een oproep tot vrede doet

Met dank aan: Wim Jong

'Een leven lang Verzet' is te bestel-
len door overmaking van f 7,30
(inkl. porto) op giro 947863 van:
AMB,
Pontanusstraat 20-22,
6524 HG Nijmegen
o.v.v. 'Meinte Ringia'

Herinneringen

van

Meinte Ringia

'Menigeen komt niet toe aan zelfstandig denken'

(Nietzsche)

vormgeving: Marianne Knoppers

Druk: De Vrije Druk Nijmegen

een uitgave van:

"De Muiterij" antimilitaristies buro

Pontanusstraat 20-22

6524 HG Nijmegen

tel. 080-231708

Inhoud

pag. 7 Hoofdstuk 1 'onrecht kon ik als jongen al niet verdragen'

pag. 13 Hoofdstuk 2 'de eerste mei nam ik gewoon vrij!'

pag. 21 Hoofdstuk 3 'kern van de aktie was: dienstweigeren!'

pag. 29 Hoofdstuk 4 'ik ben burger en hoop dat te blijven'

pag. 35 Hoofdstuk 5 'de één na de ander ging failliet'

pag. 41 Hoofdstuk 6 'ik werd afgevaardigde voor de i.a.m.v.'

pag. 53 Hoofdstuk 7 'in 1943 kwamen de eerste onderduikers'

Inleiding

In de jaren 1917-18 zat de nu 96-jarige Meinte Ringia zijn gevangenisstraf van tien maanden uit wegens 'principiële dienstweigering".

In tegenstelling tot vele anderen bleef hij ook daarna nog actief in het vredeswerk, tot op de dag van vandaag. Zo korrespondeert hij bijna dagelijks met de totaalweigeraars van dit moment. Voor het dagboek van totaalweigeraar Stephan Kraan leverde hij het nawoord.

Uit vele brieven en aantekeningen werkte totaalweigeraar Willem de Haan zijn herinneringen uit, waarbij Meinte hem de volgende 'opdracht' meegaf: "Je zult je in de geest van een lang actief leven moeten denken en van een ongeschoold iemand, maar wel geschoold in de strijd en in het denken van dag tot dag en in veel nachten tot op de dag van vandaag."

1. onrecht kon ik als jongen al niet verdragen

Ik ben geboren als voorkind, zoals dat heet, op 6 januari 1888 in het dorp Beetgum, in de kleistreek van Friesland. Het dorp lag op een terp, ter bescherming tegen de zee. In Beetgum stonden de toren en de kerk nog anderhalve meter hoger; op het hoogste punt tegenover de kerk ben ik geboren. Enige tijd na mijn geboorte trouwde mijn moeder Eke Ringia met Harm Julianus, een weduwnaar uit het dorp. Maar ik bleef in het huis van mijn grootouders, waar ik ook geboren was. Ik heb ook de achternaam van mijn moeder gehouden. Tot mijn 21ste jaar heb ik bij mijn grootouders gewoond, toen overleed beppe (grootmoeder), terwijl pake (grootvader) al vijf jaren eerder was heengegaan, 75 jaar oud.

De familie was wel op mij gesteld, ook de jongste zoon van pake en beppe, mijn oom Eeltje, met wie ik veel heb opgetrokken.

Toen ik zeven jaar oud was nam mijn oom Eeltje een vrachtrijderszaak over. Hij reed op Leeuwarden, 12 kilometer verderop. Ik hielp hem wanneer hij in het dorp aankwam en ging hem dan van school al tegemoet. En woensdagmiddag en zaterdagmiddag ging ik mee naar Leeuwarden.

Onrecht kon ik als jongen al niet verdragen. Als op school de jongens vochten, kwam ik -hoe klein ik ook was- tussen beide. Als het moest rolde ik met de sterkste over straat om het uit te vechten. Op de laatste donderdag van april was het koeien- en paardenmarkt in Berlikum. Daar ging ik in mijn eentje naartoe, en verzuimde dan van school, buiten weten van mijn grootouders om. Ik zag daar opmerkelijke taferelen. Zo zag ik eens twee kooplui die vochten om een plaats en elkaar geweldig sloegen met de stokken, zoals deze kooplui die bij zich hadden. Eén van hen moest zich laten verzorgen door een dokter.

Ik had konijnen, duiven, jonge hanen en een geit. Toen ik eens 's morgens voor schooltijd mijn konijnehok schoonmaakte in de sloot tussen ons huis en een grote boerderij ernaast, ontstond er een hevige ruzie met de vrouw van de boer - bij wie mijn stiefvader nota bene werkte. Zowel deze vrouw als mijn moeder boenden en wasten bij die sloot de vuile broeken en sokken. Het is dus te begrijpen dat die boerin - overigens een goed mens - dat schoonmaken van mijn konijnehok niet leuk vond... En zo kreeg ik de grootste ruzie met die buurvrouw. Huilend ging ik naar mijn moeder en zei tegen haar: Ik gooi daar de ruiten in! Zo gezegd, zo gedaan. 'Hij voegt de daad bij het woord', was de reactie van deze buurvrouw, en dat zeiden ze later in de familie nog vaak over mij.

Toen ik eens uit school kwam zag ik veel vrouwen dichtbij de herberg van Talsma in groepen bij elkaar staan praten. Ze keken nieuwsgierig naar die herberg, waar twee paarden aan de pilaren waren gebonden. Ik hoorde dat de drie gebroeders Hogerhuis, Wiebren, Marten en Keimpe, daar verhoord werden, verdacht van een inbraak die op sinterklaasavond onder Beet-

Zoo heeft men WIEBREN HOGERHUIS gearresteerd, vastgebonden aan het paard van een marechaussee.

gum was gepleegd. De drie gebroeders werden aan de staarten van de paarden van de marechaussee gebonden en moesten zo op hun klompen 12 kilometer lopen naar het Huis van Bewaring in Leeuwarden. De zaak Hogerhuis opende mijn ogen voor de sociale onrechtvaardigheid. Deze drie gebroeders zijn namelijk geheel onschuldig gestraft.

Het was zo. Op die bewuste sinterklaasavond -in het jaar 1896- was een inbraak gepleegd bij een oud boertje. Dit boertje woonde met een huishoudster. De inbraak mislukte omdat een broer van de huishoudster, een stevige schipper, die nacht daar sliep. Het kwam tot een vechtpartij met twee van de inbrekers -de derde stond buiten op wachten er werd een revolvershot gelost. De schipper werd getroffen, zij het niet zo ernstig. In ieder geval moesten de inbrekers het hazepad kiezen. De rechter en de officier aasden er al lang op, om de socialisten eens te pakken te nemen. Nu deed zich een mogelijkheid voor. De gebroeders Hogerhuis waren namelijk bekende socialisten, en één van hen had toevallig verkering met die huishoudster, en overnachtte daar ook nog al eens. Hij, Wiebren zou als schuldige aangewezen worden en werd overgebracht naar Leeuwarden, maar de andere dag weer vrijgelaten. Hij ging meteen bij dat boertje en zijn huishoudster aan om de gebeurtenissen mee te delen. Maar daarmee was de zaak niet afgelopen. Het gerecht wist er iets op te verzinnen en wist het boertje, de huishoudster en haar broer zó te beïnvloeden dat zij de gebroeders Hogerhuis toch nog als de daders van de inbraak aanwezen. Dat gebeurde daar toen in de herberg van Talsma.

Toen ik mijn oom Eeltje vertelde wat ik bij de herberg van Talsma had gezien en gehoord, hield hij zich stil. In het dorp zweeg men over hen die de werkelijke daders waren. Maar wel verspreidde zich het gerucht, dat enkelen in het dorp wisten wie de werkelijke daders waren. Mijn oom Eeltje wist het ook, en hij kon op een gegeven moment niet langer zwijgen. Samen met de gebroeders Stienstra bracht hij de zaak aan het rollen. Zo ben ik op mijn achtste jaar twee maal om twaalf

uur in de nacht met mijn oudste oom als geleide naar Leeuwarden geweest om oom Eeltje af te halen met 'de hondekar, wanneer deze met de laatste trein uit Den Haag kwam, waar hij als getuige optrad bij het hoger beroep van de Hogerhuizen.

Mijn grootmoeder was een vrouw die klaar stond voor iedereen. Toen haar dochter -mijn tante-weduwe werd, met drie kinderen achterbleef en ook nog met open tb op bed kwam, nam mijn grootmoeder haar dochter en jongste kind bij zich in huis en ze bleven zes jaar. Ondanks de armoede. Grootmoeder had ook nog een broodbezorgingswijkje met enige vaste klanten. Bovendien ging ze wel eens bakeren, en door haar grote gevoeligheid en menslievendheid werd ze ook bij de middenstand in het dorp als hulp gevraagd bij plotselinge ziekte.

Ze was nooit naar school gegaan, maar ze wist zeer verstandig met haar veel te krappe inkomen rond te komen.

Bedelaars kwamen in de wintermaanden nooit vergeefs aan de deur, ze gaf desnoods haar laatste cent. Kwamen bedelaars na het middagmaal dan konden ze bij de voordeur op de trap gaan en werd hen het overschot van de maaltijd gepresenteerd. En daar de Friese kleiaardappelen erg smakelijk zijn, was de hap met wat uiensaus altijd wel te eten. Zo zag ik als jongen eens iemand uit Scherpenzeel smakelijk van zo'n portie eten, terwijl de luizen over de kraag van zijn jas liepen. Onderwijl hield hij mij bezig door over Domela Nieuwenhuis en Troelstra te spreken. Schijnbaar leefde deze bedelaar toch in de socialistische gedachte.

2. de eerste mei nam ik gewoon vrij!

De armoede thuis dreef me met mijn tiende jaar al in loondienst. Eerst zou ik voor tweeëneenhalve cent per uur mijn oom Eeltje helpen die de vrachtrijderszaak aan mijn stiefvader had overgedaan, en zelf gardenier was geworden. Maar de hulp aan mijn oom Eeltje was tijdelijk, en toen de aardappels gepoot waren, werd ik losarbeider en kwam bij een koppelbaas terecht -zoals velen in die tijd, jong en oud en ook meisjes en enkele getrouwde vrouwen.

In maart van het volgend jaar kwam ik bij een voerman terecht, en het bleek al spoedig, dat ik goed met paarden kon omgaan. Die zomer verliep voor mij naar wens. Ik kreeg een uurloon van drie cent.

Gedurende mijn tiende en elfde jaar ging ik in de wintermaanden nog naar school. Een leerplicht was er nog niet. Maar na de zomermaanden was 'n hernieuwde ontmoeting met de hoofdonderwijzer steeds een probleem, want ik was in de zomermaanden vergeten om eerbiedwaardig 'meester' te zeggen. Ik antwoordde dus enkel met 'ja', en mijn opvoeding moest dan weer van voren af aan beginnen. Maar ergens bleef mij iets hinderen, misschien dat de zekere vrijheid in die zomermaanden er de oorzaak van was.

In mijn dorp Beetgum is rond de eeuwwisseling een socialistische zangvereniging ontstaan waar ook mijn oom Eeltje bij was. Ik herinner mij nog - ik zal ongeveer zes jaar geweest zijn - dat deze zangvereniging een toneeluitvoering gaf in Leeuwarden. Oom Eeltje was zeer waarschijnlijk de penningmeester, want toen oom al lang weg was, zag mijn grootmoeder de entreekaarten nog op tafel liggen. Die was hij kennelijk vergeten. Prompt gingen we met die kaarten naar Leeuwarden, ruim één uur lopen.

De zangvereniging voerde met kerstmis en nieuwjaar een toneelstuk op, vaak van Heyermans, gevolgd door een blijspel. Toen ik elf jaar was hadden ze een stuk waar zang in voorkwam

voor een jongen en een meisje. Vanwege mijn zuivere stem en omdat ik snel een nieuwe melodie kende mocht ik meedoen. Misschien speelde ook mijn jonge ijdelheid en durf om door te zetten een rol.

Toen ik een jaar of twintig was, werd de zangvereniging ontbonden, omdat er mensen waren die ertegen protesteerden dat er bij de toneeluitvoeringen geen sterke drank werd geschonken. Deze mensen zochten hun heil liever in de herberg, en aangezien ze ook geen enkele belangstelling voor 't socialisme hadden, werd de zangvereniging toen maar opgeheven. We hebben toen wel met wat aktievelingen opnieuw een koortje opgericht waarmee we op verschillende meetings hebben gezongen.

In Beetgum vierde men al jaren de eerste mei. 's Middags waren er dan zo'n veertig schoolkinderen die vrij namen. Er werden wandelingen gehouden, en in de herberg werden de kinderen bezig gehouden en kregen ze versnaperingen. Met het zangkoor zongen wij in de drie dorpen waar wij doorheen trokken. 's Avonds was er dan een vergadering met een spreker.

Toen het weer eens 1 mei was, werkte ik bij de voerman, waar ik het zoëven over had. Het was een nat voorjaar geweest, zodat het landwerk was gestagneerd. Men was dus nog bezig op het land met zaaien en aardappels poten. De voerman had het dus druk, zodat de baas mij geen vrij wilde geven. Zodat ik vrij nam! Wat mij mijn baantje kostte.

De volgende morgen ging ik naar een andere boer, en kon werk krijgen. Weer veel met paarden en bovendien verdiende ik 'n halve cent meer per uur, drieëneenhalve cent dus.

Met mijn zestiende jaar nam ik bij die boer ontslag om weer bij mijn oom Eeltje te gaan werken, die inmiddels meer land had gehuurd. Toen ik daar een maand had gewerkt en de voerman het erg druk had, vroeg die mijn oom of ik weer niet een tijdje bij hem kon komen. Ik dus weer naar die voerman. En op 1 mei zei hij: we zullen het maar niet over 1 mei hebben hè, dat wéét ik wel...

Een paar jaar later kreeg ik toch mijn ontslag bij de voerman. Er zou een aktie gevoerd worden om in maart wanneer het landwerk weer begon, twee cent meer te vragen en een vol uur schafttijd. Bij het praten daarover had ik mijn mondje het meest geroerd en een oomzegger van de voerman was daarbij geweest en had het overgebiefd... dat betekende weer ontslag!

De aktie verliep rustig en gunstig. Vooral de gerefor-

meerde patroons konden niets tegen een vol uur schafttijd hebben, want bijbellezen, bidden, eten en danken kon nooit behoorlijk in een half uur afgewerkt worden. Het ontslag was overigens weer niet erg, want opnieuw ging ik erop vooruit. Ik kwam weer bij de loswerkers, en in dit geval bij een groepje geestverwanten. Wel werden het een paar zware jaren, want het waren mannen die nogal wat ouder waren dan ik en zeer gespierde kerels. Ik moest dus pootaan spelen om mijn mannetje te staan. Maar op hun krachten parasiteren lag mij niet, dus zette ik alles op alles. In de slappe tijden kwamen de waterschappen met werk voor verbreding en verdieping van de waterwegen, of voor het aanleggen van verharde wegen, en daar schreven wij dan met onze ploeg op in. Eén man

van onze ploeg was iemand die wat hij zag daarna ook zelf kon. Deze wist al spoedig de berekeningen te maken en niet lang duurde het, of ik had het ook onder de knie. Zodoende konden we voor een lagere prijs inschrijven dan diegenen die anderen voor zich lieten werken en er zelf ook wat aan

wilden verdienen. Het leverde ons geregeld werk op.

Inmiddels ging de sociale strijd in ons dorp door. En ik had mijn aandeel daarin. Ik herinner mij nog de spoorwegstaking van 1903. Ik stond in de schuur vlas te braken (bewerken), toen twee mannen, een SDAP-er en een gereformeerd iemand langs kwamen met een lijst voor steun aan de werkstakers. Hoewel mijn oom Eeltje voor een groot deel mijn opvoeder geweest is, zou ik hem later toch bestrijden. Hij zat voor de SDAP in de gemeenteraad en ik zou de kant van Domela Nieuwenhuis kiezen en het antimilitarisme voorstaan.

De tegenstellingen kwamen onder andere tot uiting op 1 mei. Het feest zou gekombineerd worden gevierd door SDAP-ers en de vrije socialisten van Domela. Maar de jonge predikant Van Wijhe, die voor die gelegenheid voorzitter was, bedierf de zaak. Hij vroeg bij het sluitingswoord een bijdrage voor de stakende arbeiders van het NVV. Maar er was ook een staking van onafhankelijke arbeiders. Onze oudste en ijverigste geestverwant kwam ertegen in opstand, dat de kollekte alleen voor de NVV-ers was, en zei dat de kollekte voor beide groepen stakers zou moeten zijn. Dat was meteen het einde van de gezamenlijke eerste mei viering. Er zijn ook geen optochten met de kinderen meer gehouden. Nog twee jaar lang hebben wij als antimilitaristen en vrije socialisten op 1 mei een openbare vergadering belegd. De SDAP-ers deden dat niet, omdat de geest in Beetgum en omstreken meer die van Domela was dan die van Troelstra. Dat zou ook later blijken toen de stemdwang kwam. Achttien ouderen weigerden te gaan stemmen -waaronder mijn stiefvader. Allen hebben daarvoor twee maal 24 uur moeten brommen, en de een na de ander liep de 12 kilometer op klompen naar Leeuwarden, om daar in het Huis

van Bewaring te gaan zitten.

In 1909 nam ik als éénnentwintig jarige met een twaalf jaar oudere kameraad een werk aan: vier hektare bieten schoonhouden, rooien en in het schip afleveren. We haalden er vier andere kameraden bij. Het was in die tijd dat Hendrik Kramer bij ons in de ploeg kwam. Hendrik Kramer was in ons dorp de propagandist van het vrije socialisme en het antimilitarisme. Toen we in oktober aan het rooien gingen, was hij de eerste die ons de tijding bracht van de moord op Ferrer* in Spanje.

Het jaar daarop nam ik op mijn eentje land aan van een boer, om zowel aardappelen als bieten te onderhouden en te rooien. In dat jaar ben ik, 22 jaar oud, ook getrouwd. Helaas had mijn vrouw een half jaar daarvoor een eerste behoorlijk ernstige toeval gehad, en dat zou met de jaren steeds erger worden.

Ik maakte in die zomer van 1910 lange dagen. Met het werk verdiende ik ook iets meer dan normaal. Toen het zomerwerk gedaan was, vroegen mijn oude maten of we ons weer in zouden schrijven op de waterwerken, of het aanleggen van wegen. Ook daarmee verdienden we wel een paar centen meer dan normaal. In dat jaar begon bij ons ook de doperwtten-kultuur. Ook daar grepen we onze kans. Het plukken van de erwten was even vóór het rooien van de herfst aardappelen. Met twintig man hadden we daar drie dagen werk aan. Het plukken ging per kilogram, en zak voor zak, groot of klein kwam op de weegschaal.

De laatste dag had de boer voor wie we werkten een laken meegenomen. Eén van ons, een jongen van twintig jaar, moest zijn erwten op dat laken uitstorten. Wij vroegen wat dat te betekenen had.

De boer antwoordde dat hem tweeëneenhalve gulden zou worden ingehouden als er aarde in de zakken zat. Toen echter bleek dat er bij deze jongen geen aarde in de zakken zat, hield de boer hem toch dat geld af. Onmiddellijk reageerde ik: 'U heeft het gecontroleerd, er zit geen aarde in, dus u mag van deze jongen geen geld afhouden'. Mijn broer van zestien en ik -en ook de gedupeerde jongen- weigerden daarop ons loon aan te nemen. De anderen sputterden wel wat tegen, maar namen tenslotte toch dat geld aan, minus het ingehouden geld.

Die muis had nog een staartje: mijn broer, de gedupeerde jongen en ik fietsten naar Lieve Vrouwenparochie, een plaats in de Bildtstreken. Daar stond de spoorwagen, waar de boeren hun zakken met erwten moesten afleveren. We namen daar goed in ons op, hoe alles in zijn werk ging. Toen onze boer aan de beurt was, stak hij zijn vingers in zijn vestzak en gaf één van de wegers iets in de hand. Toen de zakken gewogen waren, vroeg ik aan de persoon die voor alles verantwoordelijk was, of het altijd zo gegaan was. Deze antwoordde: 'Ja, waarom vraag je dat?' Ik antwoordde: 'Dan is deze boer een bedrieger, want hij heeft ons gezegd dat hem voor elke zak een kilo wordt afgehouden omdat er aarde in de zakken zit'... Dat was niet juist, ze hadden alleen tegen de boer gezegd, dat er in het algemeen geen aarde in de zakken mocht zitten.

Met die gegevens fietsten we weer naar huis, en met alle plukkers gingen we die namiddag om zes uur naar de boer toe. Hij woonde juist midden in het dorp Beetgumermolen. Ik verweet hem zijn bedriegerij. Daar had je de poppen aan het dansen. Hij was woedend...begrijpelijk, nu hij zo midden in het dorp als bedrieger werd neergezet. Niet alleen al de plukkers waren erbij, maar ook

de bewoners van het dorp, tot de middenstanders aan toe. De drie zonen van de boer, die elders verspreid in 't dorp woonden, kwamen er ook bij. En opnieuw legde ik hen uit wat er gaande was. De boer was zo woedend, dat hij de neiging had om me aan te vliegen. Maar er was een ander persoon bij die erg agressief was en die zei: 'Waag het eens aan Meinte te komen, dan ben je voor mij!' Uiteindelijk hebben we ons geld aangenomen, de strijd was gestreden.

Met al dat zware werken en de lange dagen die ik maakte, kon ik uiteindelijk zoveel land huren, dat ik voor mezelf kon beginnen.

Zo af en toe gingen we met drie man kolporteren met 'De Vrije Socialist' en met 'De Wapens Neder'. We gingen dan in het noorden langs de Bildtstreken, want vanaf de tijd dat Domela Nieuwenhuis optrad, was hij daar erg gewild. Maar de mensen die met ons de strijd aan zouden binden, of zelfs maar wekelijks deze lektuur zouden gaan verspreiden, kwamen niet naar voren. Zoiets schijnt iets te zijn wat slechts enkelen doen.

3. kern van de aktie was: dienstweigeren!

In 1914 was de Eerste Wereldoorlog een feit. Had Domela Nieuwenhuis een jaar daarvoor, bij de opening van het Vredespaleis al niet gezegd: 'Zo, nu kan de oorlog beginnen...'

Beetgum was een vooruitstrevend dorp, maar dat wil niet zeggen dat het feit en de betekenis van de oorlog direkt tot iedereen doordrongen.

Toen de oorlog uitbrak was ik juist bij mijn oom Eeltje aan het aardappelrooien. Na de werkdag moesten we even naar zijn huis en zijn vrouw zei ons in de deuropening op gejaagde toon. 'Het is oorlog! En ze hebben Troelstra al gevangen genomen!' Mijn oom was -zoals gezegd- raadslid voor de SDAP en Troelstra was de eerste man waar het om zou gaan. Helaas zou het anders blijken te zijn. Troelstra begeleidde zelfs zijn eigen zoon naar de kommandant*.

Voor ons begon met de wereldoorlog pas echt de aktie tegen de oorlog. Enkelen in ons dorp zouden de strijd tegen het militarisme aanbinden, onder anderen ook mijn broer van achttien. Landelijk ging men zich ook meer roeren, onder anderen van religieuze kant, waardoor er vaak goed kon worden samengewerkt. Al direkt vroegen leden

van de SDAP aan ons of wij gezamenlijk iets konden doen. Dit liep echter op niets uit. In Beetgum wisten wij met ons kleine groepje meer actie te voeren en hadden meer gehoor dan de SDAP-ers.

Kern van de actie was: dienstweigeren. Toen de eerste dienstweigeraars van zich lieten horen, richtten wij een comité op dat ervoor zorgde dat geestverwanten, die wegens dienstweigering in de cel terecht kwamen, brieven en kaarten kregen. Eén van ons kon viool spelen en hij speelde als wij op zaterdagmiddag langs de straat het bekende lied van - ik dacht - Kees Boeke zongen:

Houd je goed mijn jongen,
wees ervan doordrongen
dat je hebt een zware taak
voor de grote zaak!
eenmaal in de kerker
maakt mijn troost je sterker.
jongen, 'k zie je liever dáár,
dan als moordenaar!

Ook zongen wij een lied dat door één van de dienstweigeraars, Dirk Postma uit Franeker -die toen in voorarrest zat- geschreven was. Ik herinner me nog:

Oh christenen wilt gaan luisteren,
Ik zing thans een lied voor U
Het lied dat zal gaan klinken...
Gooi de wapens neer!

Met het zingen haalden we geld op voor het Steunfonds**. Iedere zondag ging ik naar vaste adressen om geld voor het Steunfonds op te halen. Dat kostte me eens 'n beet in m'n kuit van een agressieve karrehond, bij mensen van wie ik geregeld tien cent kreeg!

De eerste drie dagen van de mobilisatie, waartoe ook Nederland was overgegaan, ging ik iedere avond

per fiets naar Leeuwarden om te zien hoe alles in z'n werk ging. Het begon met het oproepen van de oudere mannen. Ze werden 's zondags naar de treinen gebracht en de mensen langs de straat stonden dat dan aan te zien. Zo zag ik daar ook eens twee van mijn schoolkameraden en zei: 'Ze gaan als schapen naar de slachtbank'. Een soldaat van het Leger des Heils die naast mij stond, beaamde dit -maar vanuit welk oogpunt, heb ik nooit begrepen. Voor ons begon de actie heftiger te worden en we kregen meer steun van anderen. Toen in 1916 een internationale versie van het Dienstweigeringsmanifest uitkwam, ondertekende ik dat ook. Ook verschillende 'moderne dominees' behoorden tot de ondertekenaars. Zij moesten voor de rechter verschijnen en kregen gevangenisstraffen van veertien dagen. Alleen onze dorpsdominee J. Sevenster, een aanhanger van Tolstoj, kreeg een máánd, omdat hij zijn mening in het plaatselijk kerkblaadje uiteen had gezet.

Toen bleek dat de oorlog niet direkt naar Nederland zou overslaan kwamen na enige tijd de opgeroepen oudere mannen weer thuis, te beginnen met de oudsten. Maar daarvoor in de plaats riep men burgers op, die 'landstormers' genoemd werden.

De eerste lichter van de landstormers werd in het najaar van 1915 opgeroepen. Mijn broer hoorde daarbij. Hij is gegaan, omdat hij de aandrang van moeder niet kon weerstaan. Moeder was weliswaar een volgeling van Domela Nieuwenhuis, maar ze zag er tegen op dat haar zoon in de gevangenis zou belanden. Vijftien maanden heeft die kwellende strijd voor hem geduurd. De laatste maanden was hij meer thuis met landbouwverlof, dan dat hij diende. Men liet hem maar gaan omdat men wist dat hij op het punt stond om te weigeren, waar de staat -ook toen al- een grote hekel aan had. Toen hij in oktober 1916 thuis kwam, stuurde hij

OPWAARTS

ORGaan VAN DEN BOND VAN CHRISTEN-SOCIALISTEN

Dit blad verschijnt iedere Vrijdag.
 ABONNEMENTSPRIJS: f 0.40 per 3 maanden bij
 vooruitbetaling.
 ADVERTENTIEPRIJS: f 5. regels f 1.— elke regel meer
 f 5 cent. Bij Abonnement speciaal tarief. f.— f.— f.—

REDACTIE:
 A. R. DE JONG, T. KRUYT-
 HOOGZEEL, B. DE LIGT.

Alles wat den inhoud betreft te adreſseeren:
 REDACTIE OPWAARTS, T. KRUUYT, Hoogzeel, B. de
 Licht. — Voor abonnements-, proefnummers- en
 advertentierichtingen naar zich tot de ADRESSEERDE
 OPWAARTS, Lijsterstraat 39, Utrecht.

Bondssecretariaat: Lijsterstraat 39, Utrecht; Bondspenningemeester: G. J. TIEKER, Gerard Schaepeſtraal 10, Amſterdam.

TE DUUR GEKOCHT.

Voor geld en stoffelijk voordeel hebben de menschen steeds
 jaarne hun ziel, hun beter ik, hun geweten, hun beginsel prijs
 gegeven. Ieder kent het Evangelisch verhaal van de dertig
 zilverlingen. Het was niet zoozeer Christus, die door Judas
 werd verkoft, als wij Judas die zichzelf verkoft voor die
 som. Ons medelijden geldt niet den Meester, wiens grootheid
 door Judas' jaachtend toek niet wordt geschaud, maar den
 discipel, die zelfs in zijn wroeging over het feit, dat hij on-
 schuldig bloed verried toek nog niet tot het inzicht komt, dat
 hij zichzelf heeft' beledigd.

De geschiedenis herhaalt zich. Fchter ook in dit opzicht
 met een bittere climax. Niet meer verkoopt men eigen men-
 schelijkheid, men verkoopt zelfs de ziel van geheele volken,
 zoo er slechts wispel val te betalen. Als het imperialisme in
 Duitschland zijn derde oorlogscroedit van tien miljard noodig
 heeft, als een kleine noodzakelijke verhooging van den luze
 voor het oorlogsspel, dat nieuwe aitzetgebieden en daarmee
 nieuwe bezien kendt moet opleveren, bereidt men, bang voor
 het oprispen van onwillige elementen, die wellicht een aanval
 sociaal, zouden wagen, het imperialisme, zich verba-
 die zeldzaam moet geen geven aan het enthousiasme van de
 Duitsche nade voor zijn regering en den oorlog. En het volk
 bemerkt het niet eens; is verkoopt zonder er iets van te wa-
 ten, als willoos vees; en zij jachten en zingen — de armen,
 denkend nog dat zij zijn; het vrije Duitsche volk.

De kapitalisten van de andere — ook van de neutrale
 landen gaan in dezelfde lijn. Zoo blijkt aan, dat er heel wat
 hollandsch geld is gestoken in de Duitsche leentinen, wat
 niet anders wil zeggen, dan dat men voor dezen, oor-
 loeswinst' allereerst een spel drijft met de volkeren, die on-
 middellijk de kwade gevolgen van dit nieuwe oorlogscroedit,
 als vlianden van Duitschland ondervinden en ten tweede, dat
 men zijn eigen volk blootstelt aan de mogellijkheid straks met
 hollandsch geld te worden beoorloogd.

De onderhandelingen van de diplomaten over de beschik-
 baarsstelling van troepenmassas, staan op geen hooger post.
 Als de prijs voor de verovering van de Dardanellen niet vol-
 goeder is betaald met de duizenden kleurlingen en Nieuw-
 Zeeländers, open men nieuwe besprekingen over eenige hon-
 derd duizenden Italianen of Franschen. Het doet er eigenlijk
 niet toe over wie, men haalt het menschenmaterieel waar
 het met het minst nadeel gemist kan worden. Nooit is 't duidel-
 iker 's zien, dat wie met droegevoerd kapitalisme te doen
 hebben als lieruit. Uitgever om grooten winst te behalen.
 Veel alles heele volken er aan wagen, zedelijke, geestelijke
 waarden, karakter's vernietigen, om kapitaal te vermeerde-
 ren. Het is dan ook zaak, dat wij ons niet blind staren op den
 oorlog, alleen. En hiervoor is eenige gewaar. Men bedenke: de
 verkoop van slechts door, de transacties zijn andere, de
 koopwaar en de prijs is dezelfde als van vroeger. Daarom is
 het noodig, dat wij niet zoozeer den oorlog als zoodanig, maar
 den oorlog als opbaring van het kapitalisme bestrijden.

De eenige weg om dezen 'groothandel' te vernietigen
 blijft slechts: de menscheid aan te sporen om te welgeren
 zichzelf als kroonprijs te laten bespreken; en naar dan tevens
 het middel, aan de hand te doen om alle wanstijger, alle
 steven naar materiele bezit niet langer het beginsel van deze
 samenleving te doen blijven. Dit middel is: de socialistische
 organisatie. In haar geldt als arbeidsmotief: de behoefte van
 het volk, want niet de enkeling kan er mee heerschen door,
 zijn gart-blijver bezit. Het zal er hoegstens mogelijk zijn zich
 zelf te verknopen, niet meer zijn volk.

Evenwel — het socialisme eischt zelfs een onbaanvrij-
 heb, dat wij slechts hoop op zijn verwerkelijking kunnen heb-
 ben, omdat wij erkennen, dat een mensch, bij plaats van

Christus op te geven uit eigenbelang, kan tegen-zichzelf op
 te geven om der wille van Christus, die ter wille van de
 volke' Lielde. En daarom eischt het Christen-Socialisme dat
 ons tot het Nederlandsche volk om te keeren, tusschen den
 roeset van oorlog en militarisme die al meer en meer daer-
 over vaardig wordt.

„Wij verklaren hier openlijk, dat wij ons niet omze ginsche
 zijl keeren tegen alles wat tot het militarisme behoort, ook
 in den vorm van een discussie-inidit volkslezer.

MANIFEST INZAKE DIENSTWEIGERING.

Er is een manifest verspreid van deif volkenden hulpoed,
 onderleund door honderddachtig personen!

„Vaurde, Medeburgers!
 „Wij allen, wier namen staan onder deze verklaring eischen
 ons tot het Nederlandsche volk om te keeren tusschen den
 roeset van oorlog en militarisme die al meer en meer daer-
 over vaardig wordt.

„Wij verklaren hier openlijk, dat wij ons niet omze ginsche
 zijl keeren tegen alles wat tot het militarisme behoort, ook
 in den vorm van een discussie-inidit volkslezer.
 „Voor zoodanig zal de afzake van de dienstweigering te ge-
 zinnen om alle persoonlijke rechtstreeksche beclinnme te we-
 zeren, de kracht om hever gewaingsstraf te onderzeken, in
 zelfs gesluisd te worden, dan ontromw te plesen aan ons
 speweten, onze overtuiging of wat wij de hoessie welften van
 algemeene menscheelikhed achten.

„Voorzooeven wij — hetzij minnest, hetzij vromen — om
 onderscheidene redenen, minner in de gerfien van militie-
 plicht onzen vellen, schenken wij toch door deze indere-
 kening onzen zedeliken stem aan hen, die op hooventen-
 den grond elke persoonlijke sedewisdad in dienst van het
 militarisme weigeren, terwijl wij zouden wenschen ten volle
 in hunne aansprakelikhed te mogen en te kunnen deelen.

„James wij beschouwen dienstweigering als een der mid-
 delen welke samenwerking het militarisme zal vernietigen,
 waarbij de persoonlijke dienstweigering een zedelijke
 waarde heeft, mede om tot massale dienstweigering te ge-
 raken.

„Dat wij dit een verblijvend verscheidel achten, behoort wel
 geen nader betoos. Onder de onderleekend's vanden wij
 Bahler, Dr. Grauer (van het Hoovententits et Utrecht),
 Enka, van Meeren, Jacoba, Messel, Felix Ort, Henricke, Ro-
 lend Holst, Dr. A. J. Kesma, Soetermerman, s.d. Waarait men
 verstaat dat hier somentimen allen, die den tekenwot-
 digen onlog als imporel' veronderleek, ook al zullen soho-
 misch bleken. H. Kol, Holst) gewapenden strijd in resonantier
 opzicht om der wille van het recht niet afkoursenwaardig
 achten.

„Het is geen bewijs van het opwaken van sterke zedelike
 ideeen, dat zooveel hun naam laat wil heel wat meer zeggen
 dan men oppervlakkig denkt hier hebben teeven een opwa-
 ken dat ook in het inderhand af nser bestit.

„Verderleel verhaugt ons, hoovent:
 1e, dat er nannen op vooventen van nannen voor wie de
 mogelikhed bestaen om opsteeppen te worden;

2e, dat er zoovele bondleden onder zijlf
 3e, dat ook vromen hier hun naam geven, opdat de men-
 schen zelf niet achter sentimenteale bezwaren verschuilen
 zoudt!

4e, dat er zooveel predikanten onder zijn.

„Wij verwachten, dat de onderleekening zal toeneemen.
 „Het Volk' heeft er een heele mee, het hege toek niets.
 „Maar de ure-elike hoovent-sommentits ziet beter, dat er
 van die manifest vracht kan uitgaan. Hij sal het daerzoo be-
 zwaren te keeren, te gewapenden bezwaren? althans de ver-
 spreiding is te Utrecht, verzoeden.
 B. d. L.

zijn uniform terug, want zo zei hij: 'Als ik dit uniform blijf dragen, ben ik medeverantwoordelijk'... De dorpspolitie bracht hem naar Leeuwarden en hij voelde zich een vrij mens. Toen hij in maart 1917 drie jaar hoorde eisen wegens desertie, schreef hij naar huis: dat betekent niets vergeleken met de straf die de onschuldige gebroeders Hogerhuis hebben moeten uitzitten! Het is echter één jaar geworden.

Omdat steeds meer mannen voor de landstorm werden opgeroepen, werd mij duidelijk dat ikzelf bij de laatste ploeg zou vallen. Dat ik dienst zou weigeren was een plaatselijke vanzelfsprekendheid. Zelfs toen ik jaren dáárvoor op mijn achttiende had

HET VERHAAL VAN EEN ONTMOETING

In 1914 kwam Jan Kaaij uit het Noord-Hollandse dorp Winkel vrij. Hij begon te spreken en schreef een boek met als titel: 'De gevangenis in Leeuwarden onthuld'. Ook droeg hij voor en schreef een geheel-onthouderstoneelstuk, wat wij in Beetgum hebben opgevoerd. De oudere geestverwanten die wel eens door hun akties een gevangenisstraf hadden ondergaan, keurden het boek van Jan Kaaij radikaal af. Volgens hen was

het sterk overdreven. Financieel zal het dan ook wel een strop voor Jan Kaaij geweest zijn.

Ook bij ons in Beetgum sprak hij, en we zijn ook nog met hem als spreker naar een nabij gelegen dorp geweest. Jan Kaaij leed aan malaria-koortsen, wat tot gevolg had dat ik hem aanbood eerst maar eens een tijdje bij ons te blijven. Negen maanden is hij gebleven, en ondertussen schreef hij het een en ander. In het begin van de herfst heeft hij

moeten loten, wist mijn familie al dat ik niet in dienst zou gaan, wanneer ik erin lootte. Ik trok echter een twijfelnummer*** en een jaar lang heeft de familie in angst gezeten.

Op 10 juni, midden in de Eerste Wereldoorlog, spraken Willem Giezen en Domela Nieuwenhuis op een meeting bij ons in Beetgum. Het was een zonnige dag en er was een goede opkomst. Er werd veel frisdrank gebruikt, wat voor onze pot een mooie cent opleverde! Dat was dan weer een stimulans om verder te gaan met onze propaganda. Onze groep werd groter en vele zondagen gingen we in de dorpen in de omgeving kolporteren -tot laat in de avond. Onze oudste propagandist, Hendrik

een tijdje met ons aardappels gerooid. Daarna is hij vertrokken.

Hij heeft nog veel in het openbaar gesproken en heeft zich later opgewerkt tot fotograaf, voornamelijk 's zomers aan het strand. Hij heeft tweemaal de elfstedentocht geschaatst en op verzoek van de uitgever van de Leeuwarder Courant over dat laatste gebeuren een boek geschreven. Een zeer goed boek naar mijn mening. Toen hij begon te werken stuurde hij

me zestig gulden. En toen ik in 1926 naar Haarlem verhuisde, kwam hij het eerste jaar 's avonds om negen uur bij ons aan - hij was met een oud autootje uit Amsterdam gekomen. Jan en ik bleven tot twee uur in de nacht praten. Bij die gelegenheid gaf hij me nog eens tien gulden. Verder is Jan voor mij een onbekende gebleven. Nieuws is zoiets niet. Door de geschiedenis heen schijnen mensen zulke ontmoetingen te hebben.

Kramer, bracht al jaren 's zondags het blaadje 'De Vrijheid' -uitgegeven door Gerhard Rijnders- naar zijn vaste afnemers, en ook 'De Arbeider' en 'De Wapens Neder'. Hoewel deze Hendrik Kramer iets zeer bescheiden over zich had -een soort van minderwaardigheidsgevoel- was hij toch een prima propagandist. Zo herinner ik me, dat we samen op propaganda-tocht waren. Ik deed de deur open en riep 'Volk!' en naast mij deed Hendrik Kramer hetzelfde. Bij hem kwam een oud vrouwtje aan de deur, die zei: 'Wij kopen niet op zondag'. 'O', zei mijn maat 'dat hoeft ook niet. U krijgt van mij een blaadje en ik krijg van u twee cent, dat is dan een ruiltje!' Het vrouwtje was zó verbouwe-reerd, dat de 'ruil' doorging.

4. ik ben burger en hoop dat te blijven

Op 8 juni 1917 hielden wij weer een geslaagde meeting met antimilitaristen en vrije socialisten. Ik was meestal voorzitter, maar had die dag het voorzitterschap overgedragen aan mijn vriend Gerrit Hager uit Sint Annaparochie. Reden: ik moest toch opkomen om dienst te nemen in de landstorm. De volgende dag, 9 juni, ging ik op de fiets naar het grote beursgebouw in Leeuwarden, waar zo ongeveer zeshonderd, meest getrouwde mannen werden ingedeeld. We moesten vier aan vier langs de muur gaan staan. Een heer met de nodige sterren riep ons één voor één op. Er werd geen tegenspraak geleverd... tot ook mijn naam werd afgeroepen. Ik zei: 'Ik ben burger en hoop dat te blijven'. Het antwoord was: 'U bent vanaf heden militair'. Ik herhaalde dezelfde woorden en ging naast de anderen in de rij staan. Eén van de andere mannen zei tegen mij: 'Het is Gods wil, dat wij onder dienst gaan'. Maar een discussie konden we niet voeren want we gingen al spoedig naar buiten. Daar stonden enkele geestverwanten, die wisten dat ik zou gaan weigeren, me al op te wachten. Ook mijn neef was daarbij. Er waren twee marechaussees die mij begeleidden, achter de anderen aan, daar weer achter kwamen mijn geestverwanten en mijn neef.

We werden in twee groepen verdeeld en ik moest met een aantal anderen naar een hulpkazerne. Daar had ik even tijd om nog een kaart te schrijven, die ik aan mijn neef kon meegeven.

Een onderofficier vroeg mij of ik een broer was van het gemeenteraadslid van Menaldum. Ik antwoordde: 'Nee, dat is een oom van me'. Daarna werd het bestek uitgedeeld, want het was inmiddels etens-tijd geworden. Toen ze me zo'n bestek wilden geven, zei deze onderofficier. 'Wil je dat wèl aannemen?' Ik antwoordde: 'Heb ik dan nog recht op leven?'. Onmiddellijk daarop werd ik met een korporaal en twee soldaten naar een vertrek gebracht, waar mij een stuk uniform werd voorgehouden, wat ik aan moest trekken. Dat weigerde ik.

Daarna brachten ze mij naar de grote kazerne, en ging de straf-tijd in. Ik werd naar een kamertje gebracht naast de wacht, waar ook een mij bekende Bottema uit Leeuwarden zat, wachtende op zijn laatste zes maanden. En er was ene Gerrit Nap uit Oldeboorn, die er nog maar pas zat. Voor Bottema zou later Andries Luiten uit NyBeets in de plaats komen.

In die tijd kreeg men als dienstweigeraar eerst vier maanden gevangenisstraf. Wie zich in die tijd bedacht, kon alsnog in dienst gaan. Als men echter bleef weigeren kwam men voor de krijgsraad en kreeg men er nog eens zes maanden bij. Overheidsdienst kon men wel vergeten als men langer dan vier maanden zat. Voor de meesten werd het echter gewoon tien maanden.

Na vijf weken voorarrest in de kazerne kreeg ik bericht dat mijn vrouw naar Franeker was overgebracht als zenuwpatient. Ik vroeg onmiddellijk verlof aan, maar onderwijl werden Gerrit Nap en ik naar het Huis van Bewaring in Leeuwarden gebracht. Nadat ik daar een week in de cel had gezeten, kwamen twee soldaten en een korporaal in volle

uitrusting, mij halen. Een nog jonge bewaker vroeg me stiekem wat er aan de hand was, maar dat kon ik hem niet zeggen. Ik kreeg tweemaal 24 uur vrij om mijn vrouw te kunnen bezoeken. Eerst ging ik naar de kazerne, daar leende ik een fiets van vrienden die dichtbij de kazerne woonden en fietste toen regelrecht naar Franeker...

Daar trof ik mijn vrouw gebonden op een ledikant. Zij was, ook door haar loevallen, nogal agressief en jaloers en ofschoon haar oudste broer en haar jongste zuster bij haar zouden blijven zolang ik weg was, miste zij mij toch veel.

Zondagavond ging ik weer terug naar de kazerne; maandagmorgen weer met een eskorte naar het Huis van Bewaring. Een vrouw die me 's zaterdags had zien weggaan en me nu terug zag komen, vroeg me hoe dat kon. 'Ja', was mijn antwoord 'gisteren was ik een vrij man en nu ben ik weer een boef!'.

Toen ik de eerste weken in voorarrest zat op de kazerne had ik het eens flink aan de stok met een officier. In ieder geval belandde ik in de provoost -een cel achter de wacht- wat nu niet bepaald een gezellige verblijfplaats is. Ik had dominee Sevenster gevraagd om werken van Tolstoj en die kwam hij me brengen, terwijl ik in de provoost zat. De officier vroeg mij of dominee Sevenster me soms overgehaald had om dienst te weigeren -hij zal wel geweten hebben dat dominee Sevenster het Dienstweigeringsmanifest had ondertekend. Maar mijn antwoord was: 'Nee, want ik ga nooit naar de kerk'.

In Leeuwarden heb ik eenmaal mijn ouders op bezoek gehad. Zij zaten vóór de tralies en er zat ook nog een bewaker tussen ons in. Maar bij het afscheid wist mijn moeder me toch een zoen te geven... waarvan de bewaker een weinig onder de indruk was.

De gevangenisdirecteur in Leeuwarden was een vrijzinnig denkend mens. Hij volgde het gebeuren rond Bart de Ligt en A.R. de Jong. Dankzij hem kreeg ik wat beter werk; in plaats van bonnen plakken voor winkeliers mocht ik boeken kaffen. Zo kon ik af en toe ook nog eens een boek lezen. Bovendien kreeg ik een grotere cel, met gewoon glas, zodat ik de stad in kon kijken. Ook kwam Gerrit Nap nog een week bij mij -zelfs in de gevangenis heeft men een classesysteem.

Nadat ik vier maanden in Leeuwarden had gezeten, verhuisde 'mijn' compagnie naar Assen, en het was in die tijd nog de gewoonte dat de dienstweigeraars dan mee verhuisden. De laatste avond in

In de jaren 1915-1920, organiseerden de vrijzinnige dominees zogenaamde hagepreken. Op verschillende plaatsen hielden zij meetings. Er werd dan in groepjes gediskussieerd. Deze dominees hadden vaak pakkende onderwerpen, zoals: bestaat er een God of is de dood het einde? Ook nodigden zij enkele anarchisten uit Sint Annaparochie - eenmaal Domela Nieuwenhuis uit, om over het christendom te spreken. In hetzelfde kerkje waar domela zijn socialistische loopbaan

was begonnen. Dominee Faber uit Marssum ging toen met hem in debat. Kramer, Gerrit Hager en ik waren eens bij een meeting in St. Annaparochie waar Ds. Albertinus van de Heide, een bekende propagandist in de SDAP sprak. Er kwam een discussie en Gerrit ging in debat met hem. Ds. van der Heide reageerde toen met: 'Nu hadden we hier net zo'n goede stemming en daar komt zo'n anarchist weer roet in het eten strooien'. De akties tegen

Leeuwarden sprak de gevangenisdirecteur met mij. Hij raadde me aan om het 'met een kindje krijgen' bij mijn vrouw te proberen.

Zodra ik in Assen kwam vroeg ik weer verlof aan om mijn vrouw te kunnen bezoeken. De kommandant stemde er mee in. De reis naar Franeker was nu een stuk moeilijker, met veel oponthoud onderweg, zodat ik mijn vrouw maar één keer heb kunnen bezoeken vanuit Assen. Ik had verlangend naar dat bezoek uitgekeken, want ik wist helemaal niet hoe het met haar ging. Dominee Sevenster bracht haar af en toe een bezoek. Maar na mijn bezoek begreep ik dat er niet veel kans op verbetering was.

de oorlog voerden we in Friesland ook samen met religieus denkende mensen. Vooral omdat het Dienstweigeringsmanifest door vele dominees was ondertekend, had de aktie een landelijk karakter gekregen. Bart de Ligt en A.R. de Jong traden op de voorgrond. Ik voelde me nauw verwant aan Bart de Ligt. In de oorlog ben ik lid van het Vrij Menschen Verbond geworden - dat werd toen de Bond van Christen-Socialisten. Bart de Ligt maakte indertijd nog propagan-

da voor de Bond, voor kamerzetels. Ze hebben toen ook een zetel in de kamer gekregen. In 1920 kwam vanuit de Bond van Christen-Socialisten de BRAC voort, de Bond van Religieuze Anarcho-Communisten. Later raakte Bart de Ligt langzaam dominee af en vond hij de 'R' van BRAC te dicht bij het christendom staan. Zo is daarop - in 1932 - de BAS ontstaan, de Bond van Anarcho-Socialisten, met het tijdschrift 'Bevrijding'.

Weer terug in Assen kwam ik tussen andere geestverwanten in één cel terecht. Ik stelde mij in menig opzicht toch wel anders op dan mijn mede-celgenoten. Zij stonden mijns inziens te veel bij het materialisme stil. Hun anarchisme had te weinig diepte. Ze vloekten steeds op het kapitalisme, konden er zelfs niet van slapen... Ikzelf ben meer kosmisch ingesteld. Ik zie de mens als een deel van het geheel, de kosmos. De mens is daarin door zijn intellect het hoogste wezen, maar soms ook het laagste. Evenals de natuur heeft hij zowel het opbouwende als het vernietigende in zich. Egoïsme is één van de kwalijkste eigenschappen van de mens...

Een ander verschil met mijn medegevangenen was dat zij allemaal uit dezelfde omgeving kwamen, en 's zondags bezoek kregen. Ik daarentegen kreeg veel post -zo'n zestig brieven per week. Doordat ik veel las kon ik de strijd toch beter doorstaan dan zij. Soms kwamen er ook nieuwe dienstweigeraars, die bij de eerste opkomst hadden geweigerd. Vaak jongens van achttien of negentien jaar. Eén daarvan heeft het niet kunnen volbrengen en is zenuwpatiënt geworden. Al deze kameraden kwamen uit Groningen en Drente, en enkelen van hen heb ik later nog wel eens ontmoet bij vergaderingen. In Assen kregen we niet veel te eten. 's Morgens een dik stuk roggebrood en wat slappe thee en 's avonds nog eens hetzelfde. Ongeveer een week voor mijn vrijlating kreeg de directeur te horen dat hij de gevangenen nog maar één keer per dag een stuk brood mocht geven... dat ging hem echt aan het hart.

Dominee Sevenster had het zo geregeld met de directeur van de inrichting waar mijn vrouw was, dat ze twee dagen voordat mijn straftijd voorbij was, naar huis kon. Het weerzien was niet echt prettig, helaas. Het zou spoedig blijken dat ze toch achteruit gegaan was.

5. de één na de ander ging failliet

Na mijn ontslag uit de gevangenis en nadat mijn vrouw weer wat sterker was geworden, gingen we per fiets op vakantie -wat toen op het platteland nog iets nieuws was. Wij fietsten eerst naar Drachten naar de ons bekende familie Zandstra. Zandstra had in Drachten een grote winkel en was tevens ontginner van woeste grond. Dat ontginnen van woeste grond gebeurde in de Eerste Wereldoorlog op grote schaal en zo zijn tal van boerderijen ontstaan op de veen- en heidegronden.

Op de fiets gingen we met Zandstra naar één van zijn ontginningen. Onderweg werden we staande gehouden door een klein boertje. Aangezien zowel Zandstra als dat boertje beide handelsgeesten waren, ging het gesprek al snel over zijn boerenbedrijf in De Wilp en er werd een bedrag genoemd: Ik kon het eventueel kopen.

Na thuiskomst besprak ik met mijn stiefvader de zaak van de boerderij en hij gaf me alle vrijheid. Zodoende stuurde ik een telegram aan Zandstra, waarin ik de koop vastlegde. De boer wilde de boerderij eigenlijk toch niet verkopen, maar voelde zich te groot om het toen nog te laten afspringen. Op 28 oktober 1918 verhuisden we naar De Wilp,

naar het kompleks bouw- en tuingrond dat ik voor f12.000 gekocht had. Ook mijn broer ging mee. Het eerste half jaar woonden we in de pastorie. Om welke reden er geen dominee meer in De Wilp was, weet ik niet, maar voor ons was het een gunstig onderkomen voor dat eerste half jaar. De vierënehalve hektare grasland lieten we nog voor de winter omploegen.

In 1918 heerste er een ernstige griep epidemie en veel -vaak ook krachtige- mensen stierven daaraan. De klokken luidden elke dag en overal. Spoedig bleven ook mijn vrouw en mijn broer aan het bed gekluisterd. Ik bleef fit, maar het was een hele toer om het benodigde in huis te halen. De winkels waren gesloten en de dochter van de overkant die ons melk bracht, durfde haast niet aan de deur te komen uit angst voor besmetting. Het duurde met de zieken gelukkig niet zo erg lang, ze bleven voor 't ergste bespaard.

Al spoedig werden we lid van de geheelonthoudersvereniging en ik werd sekretaris. We raakten dus al snel ingeburgerd.

De opzet was om van onze grond een gardeniersbedrijf te maken, zoals we dat in Beetgum hadden. Dat lukte het eerste jaar voortreffelijk. Onze opzet en bewerking waren dan ook heel anders dan die van de kleine boeren om ons heen. We lieten onze aardappels vóórkiemen, en dat deed men daar in de buurt helemaal niet -begrijpelijk omdat de meeste aardappelen voor de fabriek verbouwd werden. Wij hadden geluk want de vroege eerstelingen waren ver voor het rooien volgroeid. Toen ik eind mei 1919 naar de beurs ging om een koopman te zoeken, bleek dat de vraag naar aardappels groot was, en konden we beginnen met rooien. Ik hoefde niet verder naar de kooplui te gaan; zij kwamen bij ons. De aardappeloogst in België was namelijk een grote mislukking geworden en dat joeg de vraag

nog op. Met ons vóórkiemen waren we ver voor op de anderen.

Maar aangezien alles spoedig was opgekocht, kwamen andere boeren bij ons, of zij hun eigenheimers aan ons konden verkopen. En de Friese handelaren zaten me achter de broek dat ik voor hen zou inkopen. Zo werd ik die herfst en winter van '19 een ware koopman! Ik trok door een groot deel van Drente, vooral de omgeving van Ruinen struinde ik af. Daar kocht ik aardappels op, die ik liet inkuilen om ze in het voorjaar van 1920 te verkopen.

Met mijn vrouw ging het steeds minder goed. Ik had mij door de gevangenisdirecteur in Leeuwarden laten vertellen, dat wanneer wij een kind zouden krijgen, het met mijn vrouw wellicht weer beter zou gaan. Tijdens haar zwangerschap ging het wel goed met haar, maar spoedig zou ze weer terugvallen. Na de geboorte werd het voor mij dubbel zwaar, want als het kind 's nachts huilde, moest ik het verzorgen. Het werd nog moeilijker, omdat mijn vrouw ruzie kreeg met mijn broer, die daarop bij de familie van zijn vriendin ging wonen.

De oogst van het jaar daarop werd een geweldige strop. De opbrengst was wel goed, maar er was geen afzet. De crisis in de land- en tuinbouw was een voorbode van de grote crisis die komende was. De banken zagen dat aankomen en vroegen hun geld op. De aandeelhouders in de aardappelmeelfabrieken en in de nieuwe melkfabrieken moesten hun aandelen voor weinig geld overdragen en zo ging de ene na de andere boer in de omgeving failliet. Ook ik kon het geleende kapitaal niet meer afbetalen en ging eveneens failliet.

Thuis ging het ook slecht. Ons zoontje van elf maanden werd door de griep gegrepen en stierf binnen 24 uur. Mijn vrouw was volkomen over haar toeren. Mijn broer had daarom de kinderwagen al op-

geborgen, maar wij zouden later toch nog een dochter krijgen.

Maar met mijn vrouw ging het sindsdien verder bergafwaarts. Mede door de toestand van mijn vrouw zijn wij naar een goed huis in Marum, tussen Groningen en Drachten verhuisd. Daar werd ons dochtertje geboren.

Mijn brood kon ik in Marum wel verdienen, maar de omgeving lag mij niet.

In mei 1926 verkocht ik onze huisraad om voor dat geld naar Haarlem te reizen. Een klein ledikantje en ons bed en een kist met wat pannen en bestek namen we mee. Via de Zandstra's kenden we de familie Blauw in Haarlem en Jacob Blauw vroegen we of hij misschien onderdak voor ons wist in Haarlem. Hij was ladingmeester bij het spoor. En zo kwamen we terecht bij de vader van een spoorwerker. Ons dochtertje trof het goed, doordat de zoon van die spoorwegman in dezelfde straat woonde. Deze had drie schoolgaande kinderen. Het waren ook Friezen en de Friese moeder en haar kinderen vingens ons dochtertje van drie jaar geweldig goed op. Ook mijn vrouw had wel steun aan die Friese vrouw, die erg handig was en mijn vrouw uit de put wist te helpen.

Via Jacob Blauw kreeg ik werk in een metaalfabriek, bij Figeo. De eerste dagen kwam ik achter een grote slijpsteen te staan, om kantjes ijzer te slijpen die de bankwerkers nodig hadden bij de opbouw van kranen. Doordat mijn baas al spoedig had gezien dat ik rustig doorwerkte en er vooral op die afdeling nogal eens geschoven moest worden met de werkzaamheden onder de ongeschoolden, viel ik nogal vaak in ander werk.

Al spoedig wilde men mij als voorman van de losse ploeg aanstellen. Dat heb ik echter geweigerd. Waarom? Omdat ik toen al wist wat ook nu nog geldt: de mensen hebben weinig verantwoordelijk-

heidsgevoel. En de grote massa denkt vaak even kapitalistisch als de grote geldwolven. Men heeft geen besef van eigen waarde, men is geen persoonlijkheid. Zo was het in de fabriek en zo is 't nu nog: als het kan, luierendachter de machines wegkruipen. En als de baas in 't vizier komt snel aan de slag, elkaar aftroeven... Van zo'n ploeg wilde ik geen voorman zijn.

Hoewel de mensen van de vakbeweging mij erg achter de broek zaten om me over te halen lid te worden van de een of andere vakbeweging, heb ik dat niet gedaan. Ook werd ik geen lid van de syndikalistische bond. Dat standpunt heeft me later, toen de grote crisis was ingevallen wel veel ellende bezorgd. Ongeorganiseerd werden namelijk als werklozen veel scherper in de gaten gehouden door de controleurs en bovendien moesten wij tweemaal per dag stempelen, steeds weer op een andere, onbekende tijd. Dat was geweldig lastig als ik bij geestverwanten nog wel eens een klusje opknapte.

Het was overigens daar in Haarlem wel behelpen. We wisten bij jonge mensen een bovenetage te huren voor 25 gulden per maand, voor twee kamers en een keuken. De eerste twee dagen zaten we op kisten en ook de tafel was een kist. Nadat we twee dagen zo hadden gewoond, kwam vader Zandstra op bezoek uit Friesland. Hij sliep 's nachts bij ons op de vloer en gaf ons een kookpan als vergoeding. De oude moeder Blauw ruimde haar versleten stoelen en tafel op, waar wij voor tien gulden eigenaar van werden. Omdat de dochter Blauw wist hoe wij ervoor stonden, en het toch de bedoeling was dat het huisraad anders met het vuilnis was meegegaan, vond ze dit bedrag veel te hoog en gaf ons die tien gulden terug, buiten medeweten van haar moeder. Zo leefden we overigens in een middenstandsbuurt, erg 'deftig' dus!

6. ik werd afgevaardigde voor de iamv

Ik sloot me aan bij de IAMV, de Internationale Anti-Militaristische Vereniging. Bij de eerste vergadering kwam ik direkt in een flinke discussie terecht met de twee meest ontwikkelde jongemannen, Herman Groenendaal en Joop van der Eijnde. Deze waren in hun ontwikkeling veel verder dan de meeste anderen; ze waren in staat te spreken en te schrijven. Doordat ik mij tijdens mijn gevangenschap veel had verdiept in de wijsbegeerte, en veel van De Ligt, Romers en anderen had gelezen, kon ik met hen diskussiëren.

Mijn eerste werk in de IAMV te Haarlem was het ophalen van de kontributie. Dat had ik ook in mijn geboorteplaats gedaan. Daar was ik op mijn zeventiende toen ook begonnen met het ophalen van kontributie. Maar al spoedig zou er meer aktie ontstaan, waarmee ik het heel druk kreeg.

In 1927 werden de Italiaänse anarchisten Sacco en Vanzetti* in Amerika onschuldig ter dood veroordeeld. In juni van dat jaar kwamen twee bekende dienstweigeraars bij mij aan de deur om te vragen of ik voorzitter wilde worden van een komité dat aktie tegen deze terechtstellingen zou voeren in

Haarlem. Waarom deden ze dat niet zelf? Omdat ze hun tijd, die ze vooral gebruikten om naar het Bloemendaalse strand te gaan met hun grote gezinnen, daarvoor niet wilden opofferen. Ik zag er aanvankelijk nogal tegenop, want ik was immers pas kort geleden uit het dorp naar de grote stad gekomen en had niet de capaciteit om het tegen die gehaaide stedelingen op te nemen.

Maar goed, er zou de volgende avond in het Haarlemse concertgebouw een protestvergadering plaats hebben, met als sprekers De Kadt en Lansing jr. Toen ik daar aankwam waren er al heel wat bezoekers, ook de sprekers waren gekomen. Maar toen bleek dat één van de twee die mij gevraagd hadden voorzitter te zijn, de zaal had moeten huren, en dat niet gedaan had. Gelukkig kon er telefonisch een andere zaal gehuurd worden. Het werd toch nog een geslaagde vergadering. Wel trok ik mij terug als voorzitter van het comité, wat mij juist leek, aangezien

de andere bestuursleden er niets van wisten. In het comité tegen de veroordeling van Sacco en Vanzetti zaten ook kommunisten en Sneevlietmensen.

Een paar dagen daarna was er een huishoudelijke vergadering om de verdere akties te bespreken. Iedereen was fel over het lakse optreden van de dienstweigeraar die de zaal had moeten huren. Maar ik zei: 'Vrienden, ieder die werkt maakt fouten, laat ons erover ophouden en zaken doen'. Het merendeel der aanwezige syndikalisten, anarchisten en antimilitaristen was het daarmee eens, en men benoemde mij alsnog tot voorzitter van het comité. Er werd een openbare bijeenkomst belegd, en nu wèl in het concertgebouw. Met de syndikalist Rosseau en een kommunist als sprekers. De zaal was stampvol en alles verliep goed. De zaterdagmiddag daarop was er een protestfietstocht. Ik ben nooit de man geweest die bij zulke demonstraties grote toespraken zou houden.

In de fabriek was ik nogal vaak in de oppositie. De goedgegelovige vakbondsmensen moesten mij niet, maar ik kreeg nog wel eens een schouderklopje van een kommunistisch gezinde arbeider. Tenslotte nam ik mijn ontslag. Er gebeurden een paar dingen die mij niet aanstonden.

Zo moest ik arbeiders op een pont over het Spaarne varen, want de fabriek stond aan de overkant. De pont was niet groot, en niet teveel arbeiders mochten er tegelijk op. Op de eerste dag dat de bankwerkers er in twee ploegen over moesten, stapten ze er allemáál op, omdat ze uiteraard zo snel mogelijk naar huis wilden. Als pontvoerder zei ik slechts: 'Ja, dat is wel voor jullie eigen rekening'. Toen ik daarna terugkwam stonden twee chefs aan de wal om ook met de pont te gaan, en vroegen waar de bankwerkers waren... die waren

dus al over. 'Dan moet u daar een rapport van maken', zei één van de chefs tegen mij. Waarop ik zei: 'Ik ben geen politieagent en rapporteer mijn kameraden niet'. 'Dan moet ik een rapport van ú maken' was het antwoord van de chef. De pont werd de volgende dag opgemeten, de bankwerkers mochten niet meer in één keer over, en een baas uit de draaierij werd aangesteld als pontvoerder, Er kwam nog wat bij. Op zaterdagmiddag kon ik als los-schilder wat bij verdienen in de fabriek. Dat was ook wel nodig bij mijn lage inkomen als los-werker. Op een gegeven ogenblik kon ik slechts twee cent opslag krijgen. Dat weigerde ik; zo'n fooi hoefde ik niet. Uiteindelijk nam ik mijn ontslag bij Figeë.

De volgende morgen ging ik naar de groenteveiling, kocht bloemkool en een kist appelen en met een gehuurde handwagen ging ik ventend de stad in. Maar direkt daarop kwam de regen met bakken tegelijk naar beneden, een enkele huisvrouw keek nog door de gordijnen, maar daar bleef het bij. Bij kennissen heb ik alles neergezet en ik ben met een lege handkar naar huis terug gegaan. 's Avonds kwam iemand namens de fabrikant Beynes vragen of ik daar wilde komen werken. Ik heb er bijna de gehele nacht over nagedacht, want dat fabrieksleven was ik zat, temeer daar het voorjaar aanbrak. Maar tenslotte heb ik toch 'ja' gezegd. Ik heb daar twee jaar als voorlager gewerkt.

Ik bleef actief in de strijd tegen het militarisme. Van 1928 tot 1930 hebben we hier een Fries aktiegroepje gehad, waarvan ik de leiding had. Aangezien ik door mijn dienstweigering wel bekendheid genoot, zochten vele Friezen mij ook in Haarlem op. Rondom Appelscha waren er nogal wat meisjes die een dienstje zochten en dat in de buurt van Haarlem vonden. Als gevolg daarvan kwamen hun vrienden

ook, en die zochten allereerst ons op. De jongens slaagden meestal in de fabrieken. En aangezien dorpelingen elkaar beter verstaan dan tussen de stedelingen, vormden wij een groepje van zes man. Met dit groepje hebben we vele openbare vergaderingen belegd. Eénmaal hebben we ook een vergadering gehad met Anton Constandse en de voorzitter van de kommunistische Partij, afdeling Haarlem.

Het zijn niet zomaar de kapitalisten die oorlog voeren. Ze kunnen dit zonder de massa niet doen. De massa is in wezen even hebzuchtig als de kapitalist. De mens moet leven en verkoopt zich, daarna pas gaat de geest spreken. Geeft het volk brood en spelen en het zal zoet zijn....

De mens is als alle levende wezens een produkt van de natuur. Met zijn intellect staat hij boven het gedierte, maar door zijn vernuft is hij juist

barbaarser dan het gedierte. Hij is slaaf van hebzucht, hoogmoed en drankzucht.

Het zal misschien eeuwen duren voor de massamens als individu op eigen benen zal staan. Steeds worden zo genaamde leiders gevolgd, en wordt op bevel gehandeld. Het zijn slechts de enkelingen die door hun geestelijke inslag - hen door het lot meegegeven - anders handelen dan de massa; desnoods daarvoor sterven.

Ondertussen werd in Amsterdam een vergadering gehouden om op provinciaal nivo samenwerking van antimilitaristen tot stand te brengen. Verschil-

lende vrijdenkers en antimilitaristen namen aan het overleg deel, ook jongeren. De stemming zat er volop in. Als voorzitter werd een amsterdamsche bootwerker gekozen, Joop van de Eijnde werd sekretaris en ik werd penningmeester. Na veertien dagen lang niets meer te hebben gehoord, stapte ik op de fiets naar Van de Eijnde en hoorde van hem, dat hij en de amsterdamsche bootwerker ervan afzagen omdat hun vrouwen er tegen waren.

Daar zat ik als Fries boertje met een zieke vrouw en een dochtertje van vijf jaar. Toch heb ik me door deze - en andere - teleurstellingen niet uit 't veld laten slaan. Ik kocht een blauw potlood en kalkeerpapier en begon te schrijven. Binnen een paar weken werd in Den Helder de eerste vergadering gehouden en die slaagde. Er waren twee sprekers, één ervan was een zekere Walraven uit Amsterdam die gedurende een week van plaats naar plaats liep en daar dan 's avonds sprak.

Ik kreeg hulp van een vriendin die kon typen. Ik schreef en zij typte. Zo is dat twee zomers en twee winters doorgegaan. Bart de Ligt en Albert de Jong spraken voor ons. Er werden twee dienstweigeraarskongressen gehouden, die zeer geslaagd genoemd kunnen worden. Zelfs enkele vrijzinnige dominees spraken op die bijeenkomsten. Het ging dus niet slecht, maar als mensen als Albert de Jong, A.R. de Jong en Bart de Ligt vroegen waar ik vandaan kwam, dan was mijn antwoord steeds: 'Slechts uit Beetgum', want ijdelheid en hoogmoed zijn ergerlijke en ziekelijke eigenschappen.

Tegen de zin van Bart de Ligt besloot ik na twee jaar toch voor dit zware, maar mooie werk te bedanken. Alles begon steeds meer om mij te draaien en zo werd ik een steeds centralere figuur. En dat is de kiem van diktatoriale macht. En die bestrijd ik ten sterkste.

28 MEI 15.30 uur Stadschouwburg HAARLEM
Opvoering van het loekespeel van H. Roland Holst

WIJ WILLEN NIET

10^E DIENSTWEIGERINGS CONGRES
28 MEI - HAARLEM - 29 MEI

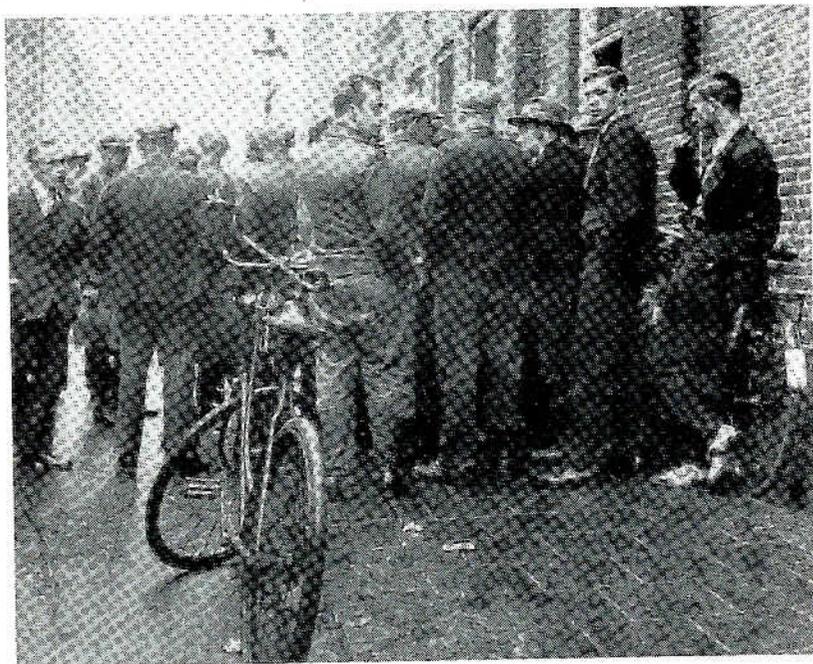
28 Mei, 20 uur, Protestantenband: Ds. van Peurssum,
N. J. C. Schermehorn, Fedde Schuster, H. Groenendaal, G. v. Oorschot, Ds. M. Padt.
29 Mei, Gemeentelijke Concertzaal: 19 uur: Dirk Boon,
W. C. Selhouw - 24 uur: Alfons Jacobs (Maandaren), Albert de Jong.

TOEGANGSPRIJS: Geheele Congres, inclusief voorstelling f 1.20. Wij Willen Niet
50 ct. - Zaterdagavond 30 ct. - Zondag geheele dag 30 ct. - Enkele zitting 25 ct.

Aanvragen en inschrijven bij: Secretariaat M. Brijn, Gedonghe Oude Oude 145, Haarlem.

Voor de IAMV werd ik afgevaardigde en zo kwam ik ook in contact met de Algemene Nederlandse Vrouwen Vredesbond, welke vereniging alle mensen die zich voor de vrede wilden inzetten, opriep om de vredesbeweging te versterken. De afdeling Haarlem van de Vrouwen Vredesbond was een nogal burgerlijk gezelschap.

De meeste leden waren vrouwen uit de middenstand. Alleen de voorzitter en de penningmeester waren mannen! De voorzitter had een hoge positie bij het spoor en de penningmeester handelde in huizen! De meeste vrouwen wisten niets van Bart de Ligt of het antimilitarisme. Ik probeerde hen op een redelijke manier mee te krijgen naar het antimilitarisme, vanuit de ervaringen van de IAMV. Ook Bart de Ligt en mevrouw Roland-Holst sloten zich na verloop van tijd aan. Toen werd het snel te

radikaal. Dat was zo'n drie, vier jaar voor de oorlog. De mannen van die vrouwen gingen zich er mee bemoeien, en alles werd teruggedraaid.

Inmiddels was de economische crisis toegenomen en werd de werkloosheid steeds groter. Toen mijn dochttertje zeven jaar oud was, werd zij bang voor haar moeder. Mijn vrouw is toen opgenomen in een inrichting. Ik ben nog jaren naar haar toegegaan. In 1947 is ze aan een longontsteking overleden. Kort nadat mijn vrouw was opgenomen kwam de chef in de fabriek waar ik werkte mij zeggen dat hij mij moest ontslaan. Een andere vuurwerker kreeg ook zijn ontslag en hoewel de chef mij wel had willen houden, kon hij dat ten opzichte van die ander, die daar al jaren werkte, niet verantwoord. Stempelen dus. Zoals ik al vertelde: twee maal daags op vaak de meest ongelegen momenten. Als steun kreeg ik negen gulden vijftwintig omdat er sprake was van een 'gebroken gezin' zoals men dat noemde.

Ik woonde bij geestverwanten op een paar bovenkamertjes. Maar daar moest ik weer weg toen twee opgroeiende dochttertjes die kamers moesten hebben. Wat nu? Ik kocht van iemand een grote tent voor tien gulden. Zo kon ik kamperen op een groot weiland, met een vijver erbij. De controleurs van de sociale dienst kwamen daar niet bij me. Maar toen het een hele slechte september maand werd, met geweldig veel regen, moest ik daar wel weg. Mij werd een huis aangeboden, maar dat noemde ik een varkenshok. Ik weigerde daar in te trekken.

Ik kreeg van Bart de Ligt en van mevrouw Roland-Holst geld om een groentewijk te beginnen. Vrouwen van de Vrouwen Vredesbond en andere geestverwanten werden vaste klanten bij me. Dat was ploeteren met een bakfiets door heel Haarlem, tot en met Heemstede en Bloemendaal. Al die

mensen woonden veel te veel verspreid, zodat ik op afbetaling een bakfiets met een motor kocht. Maar dat was ook geen sukses. Als ik op zaterdag de grootste wijk moest bedienen, was de bakfiets zó zwaar beladen, dat de motor het niet kon verwerken. Dan moest ik ergens een monteur opbellen en kon ik ondertussen niet verder, zodat het 's avonds heel laat werd. Aan de andere kant kon ik me alleen maar dankzij die grote wijk in leven houden; zij het ook maar net.

Tenslotte ging ik failliet, voornamelijk doordat een andere ex-dienstweigeraar, die ook groente-venter was, en voor wie ik ook wel eens inkocht, mij niet betaalde. Eén van de geestverwanten bij wie ik klusjes deed, of de tuin verzorgde was Jacq Engels, indertijd raadslid voor de SDAP. Die zorgde ervoor dat ik meer steun kreeg. Van 9,25 naar 11,75, zodat ik een huis kon huren.

De Spaanse burgeroorlog is een principiële zaak geweest die ook binnen onze gelederen tot een splitsing heeft geleid. Een deel van de syndicalisten in Nederland meende dat het zin had om te vechten tegen de falangisten. Maar wij als antimilitaristen verzetten ons daartegen. Albert de Jong, een nederlandse syndicalist is ook naar Spanje gegaan in die tijd, en ook Anton Constandse meende dat het zin had om daar te gaan vechten. Zelf hebben ze niet daadwerkelijk meegevochten, maar ze steunden de gewapende strijd wel. Later moest ik nog bij Albert de Jong op het matje komen, omdat ik samen met Hendrik Kramer namens de IAMV een vergadering had belegd, waarop Kramer over geweldloosheid sprak en ik voorzitter was. Ik heb tegen De Jong gezegd: 'als jullie willen vechten, dan zijn jullie geen antimilitaristen en moeten jullie scherpshutters opleiden. Men moet het aandurven om geweldloos te zijn. Wanneer ik door iemand zou worden aangevallen, dan zou ik het recht hebben

om me te verweren, maar een massaal geweld roept alleen maar geweld op'.

*geweld roept geweld op geweld roept
geweld roept geweld op geweld roept
geweld roept geweld op geweld roept*

weiger Dienst!

Niet alleen in Spanje, ook bij ons was het fascisme in opkomst. Toen ik eens in Friesland was, zag ik in mijn geboortedorp al NSB-ers door de straten marcheren, die vanuit Leeuwarden waren gekomen. Zo zag ik daartussen ook een jongeman lopen van een jaar of twintig, die kort daarvoor nog even bij de anarchistische beweging had gezeten. De mens is een vreemd, bedriegelijk en barbaars wezen. Niet voor niets zei De Ligt eens tegen mij: 'Je moet mij niet vertrouwen!' hoewel De Ligt juist een zeer betrouwbaar man was.

We kregen in die jaren te doen met mensen die uit Duitsland waren gevlucht voor het nazisme en aan onderdak en een zakcentje geholpen moesten worden. Ik werd lid van een ondersteuningskomité en heb ook enige tijd een vluchteling in huis gehad.

7. in 1943 kwamen de eerste onderduikers

Zo kwam de Tweede Wereldoorlog. Mijn eerste ervaring met de Duitse bezetters had ik, toen ik op een keer groenten had gehaald uit mijn volkstuintje. Ik fietste uit mijn volkstuintje weg, met aan mijn stuur twee zware tassen. Daarin zaten exemplaren van het maandblad 'Bevrijding', waarmee ik kolporteerde. Ter kamoeflage had ik er de groente bovenop gelegd. Op een kruispunt moest ik zo'n hollandse patrouille - die in opdracht van de Duitsers werkte - passeren, en roetsj, met alle geweld werden de tassen omgekeerd. De groenten konden geen bezwaar zijn en de kommandant begon een nummer van 'Bevrijding' door te bladeren. Het hoofdartikel was van mevrouw Roland-Holst; een herdenkingsartikel over een vooraanstaand professor die was overleden. 'Dat is een goed blad' was het oordeel van de kommandant. 'Ik zou het u af moeten nemen en u aan moeten houden, maar ik zal u ermee laten gaan'.

Omdat ook ik naar Duitsland moest om te werken, en de geestverwanten wel wisten dat ik me liever dood zou laten schieten dan daarheen te gaan, kon ik bij enkelen van hen de tuintjes opknappen,

om zo onder de werkplicht uit te komen. Zo werkte ik ook bij A.R. de Jong. Deze kende een mevrouw, mevrouw De Klerk-Stoop, die in een grote villa woonde met twee duitse dienstbodes en een duitse tuinman die in het tuinhuisje woonde. Deze mevrouw zei tegen De Jong: 'Laat die Ringia dan één dag in de week bij mijn tuinman gaan werken'. Zodoende heb ik het hoveniersvak geleerd.

In februari '42 ben ik in het tuinmanshuis getrokken, samen met mijn dochter. Zij was toen weliswaar nog jong, maar handig genoeg om de huishouding te doen.

Het werd 1943 en de eerste onderduikers kwamen. Het waren de joden Herman Musaph en zijn vrouw Riek Kleerekoper. Ik haalde hen bij donker uit Haarlem-Noord, waar ze die avond bij de familie Romers waren aangekomen. Toen ik de sleutel in de deur stak vroeg Mussaph me of ik wel wist wat ik deed. Ik antwoordde: 'Het kan me m'n leven kosten'. 'O, dan is het goed', was Mussaph's antwoord.

Een paar dagen later haalde ik Herman's fiets uit Amsterdam. Bij zijn moeder trof ik een gevluchte duitse kommuniste. Zij had maagklachten en zocht een betrouwbaar arts. Wie kon er betrouwbaarder zijn dan de jood Mussaph? Ook zij kwam bij ons wonen, en later trok ook de broer van Riek, Jaap, nog bij ons in. Het huisje was klein en in wezen volkomen ongeschikt voor zoveel onderduikers. Een klein logeerkamertje zag uit over de verte, dus dat was wel veilig voor de onderduikers. Maar in het kleine logeerkamertje was het toch hokken met twee jonge mannen en twee jonge vrouwen.

Het eerste jaar bleef mevrouw De Klerk-Stoop nog in haar villa wonen, met haar twee (duitse!) dienstboden en anderhalve dag per week een duitse

tuinman, die boven de garage woonde. Al deze mensen mochten niets van de onderduikers weten, wat erg ongemakkelijk was.

In het tweede jaar werd de villa van mevrouw De Klerk-Stoop bezet door duitse officieren. En in een huisje 50 meter bij ons vandaan, bij het openluchttheater, kwamen duitse soldaten te zitten. Toch maakten wij 's avonds bij donker nog onze wandelingen. Het is vaak heel gezellig geweest. De duitse kommuniste Friedel nam andere kommunisten mee, waaronder een zwangere vrouw die graag door Herman Mussaph onderzocht wilde worden. Ook kwamen er, uiteraard, anarchisten uit Amsterdam, en nogal wat kommunisten. 's Zondagmiddags hielden wij meestal een lezing. M. Romers had dan weer een wijsgerig artikel geschreven en dat las hij dan in enige zondagen voor. Er werd dan vaak geweldig gediskussieerd, en daarna draaiden we een uurtje klassieke platen.

Een vriendin van mij, Annie Oostenbroek, en haar nicht, die later getrouwd is met de zoon van Bart de Ligt, zeiden mij eens toen ik hen terugbracht naar de bushalte: 'En Meinte zit erbij in zijn hoekje, alsof hij in zijn eigen huis op visite is'. Tsja, wat wil men ook. Ik had bijdehandte vrouwen in huis die van de dood gered moesten worden, en ik had het overdag zo druk dat deze vrouwen de huishouding geheel overnamen. Die twee vriendinnen vonden dat zeker merkwaardig.

We hebben twee maal moeten verhuizen omdat de Duitsers ook ons huisje in beslag namen. De onderduikers moesten natuurlijk snel naar elders, wat tijdelijk wel lukte. Ik kwam uiteindelijk in Overveen terecht, waar de onderduikers mij al spoedig weer opzochten. Er woonde daar nog een familie uit IJmuiden, met twee zonen boven de twintig jaar. Die moesten bij de razzia's dus ook

nog verstopt worden: onder de vloer!

De hongerwinter brak aan. Omdat ik van 1928 tot en met 1930 in de kop van Noord Holland zo actief geweest was, haalde ik daar toen veel etens-

waar vandaan. Aardappelen, kool, wortelen en uien. Dat was 45 kilometer ploeteren op een bakfiets met ijzeren banden. Zes uur heen en acht uur terug. Met mijn voedseltochten, twee maal per week, kon ik heel wat mensen aan het eten houden, maar tenslotte had ik 130 gulden schuld. Even na de kerstdagen van 1944, toen de joden inmiddels vertrokken waren, dook er nog iemand bij ons onder. Hoe hij bij mij ondergedoken kwam weet ik eigenlijk niet meer. Maar zijn leven is gered.

Kort na de oorlog stierf mijn vrouw, zoals ik al verteld heb, in een inrichting. Dat was in 1947. Inmiddels had ik een nieuwe levensgezellin gevonden,

met wie ik van '44 tot '47 in een vrij huwelijk leefde.

Ik had het heel druk met het bijhouden van tuintjes. Joop van de Eijnde hielp me een tijdje en daarna kwam Herman Groenendaal bij me werken. Herman was een zeer goed vakman en een prettig iemand om mee samen te werken. Helaas zou hij het mij spoedig heel moeilijk maken, omdat hij zich nooit aan gemaakte afspraken hield. In de maanden voor de winter inviel, stelde Herman voor een kompagnonschap te maken. Ik hield dat een week in beraad, maar tenslotte sloten we een overeenkomst. De winter viel in, Herman kreeg een uitkering, maar ik moest maar zien hoe ik het zou redden. Het was pas in maart dat we weer konden werken. Maar Herman bleef om te beginnen een week weg, zo begon het lieve leventje opnieuw. Nooit hield hij zich aan afspraken met als gevolg dat ik overspannen neerviel en zes maanden niet kon werken.

In maart van het jaar daarop schreef ik Groenendaal dat ik het kompagnonschap verbrak. Waarop de advocaat Hein van Wijk, door Groenendaal in de arm genomen, via de politie ons een bevelbrief stuurde dat ik onmiddellijk met het werk moest ophouden! Met dat bevel ging ik naar mevrouw De Klerk-Stoop. Zij raadde me aan om ook een advocaat te nemen - op haar kosten. Maar ik, die tegen officiële rechtszaken ben, ging naar Wim Jong met de vraag of wij het niet met een eigen arbitrage-kommissie uit konden maken. Wim Jong belde daartoe Albert de Jong. Met de arbitrage-kommissie is er 'recht gesproken'. Al spoedig bleek dat het recht aan mijn kant was. We hebben een regeling getroffen. Herman Groenendaal zou zelfstandig zijn vak gaan uitoefenen. Ik zou hem hiervoor 300 gulden lenen, op voorwaarde dat Hein van Wijk voor dit bedrag borg stond.

Na de oorlog werd ik opnieuw actief in de antimilitaristische beweging. Toen de ANVA, de Algemene Nederlandse Vredes-Actie werd opgericht - waarin de nederlandse tak van de IAMV opging - werd ik voorzitter van de afdeling Haarlem. Groot werd de ANVA niet, maar 's winters werden er openbare vergaderingen belegd. De opkomst daarbij werd na verloop van tijd steeds minder.

In 1946 werd er in Haarlem een afdeling van het Humanistisch Verbond opgericht, waar ik me direkt bij aansloot. Maar na een jaar bedankte ik weer, omdat ik het te burgerlijk vond, en te weinig zeggend ten aanzien van het Godsbegrip. In 1954 sloot ik me aan bij de Vrijdenkersvereniging 'De Dageraad'. Twaalf jaar lang was ik penningmeester van de afdeling Haarlem van de Vrijdenkersvereniging. Ik heb hiervoor bedankt toen eens een kommuniste een spreekbeurt hield, die helemaal pro-Rusland was. Ook de bestuursleden applaudiseerden daarvoor - naar ze later zeiden uit beleefdheid. Dát werd me te gortig.

Heel lang bleef ik tuinieren, tot op hoge leeftijd. En tot het laatst toe ben ik ook in de ANVA actief gebleven. Maar helaas heb ik met weemoed voor deze beweging moeten bedanken, toen wijlen Hein van Wijk zijn aanval op de totaalweigeraars inzette; in het blad 't Kan Anders'.

Voor het blad 'Recht voor Allen' heb ik veel werk verzet. Ik schreef en kolporteerde. Toen op een landelijke vergadering in Groningen bleek dat het met de financiën slecht ging, nam ik de verzending op me. Dat betekende een besparing van tien gulden per keer, omdat dit werk voorheen door betaalde krachten gebeurde. Weliswaar was ik toen al tachtig en ook nog steeds hovenier, maar toch wist ik het zo te regelen dat het blad steeds op tijd bij de leden kwam.

Uiteindelijk moest ik het wat kalmer aan gaan doen, door mijn zwakke hart en andere slijtage. Maar in mijn hart behielden de dienstweigeraars, die er nu ook nog zijn, een plaats. Ik heb gekorrespondeerd met bijna alle jongens die de laatste jaren gevangen gezeten hebben. Ik stuur hen regelmatig boeken en heb zelfs twee van hen onlangs enkele malen bezocht in het Huis van Bewaring van Haarlem. Ik ben nu over de negentig, maar nog steeds ben ik anarchist.

Op de ochtend dat ik dit schrijf, heb ik met mijn vrouw koffie gedronken in een gekraakt huis in Amsterdam. Daar woont mijn jongste kleinzoon, in een groot pand, met nog zo'n twintig jongelui. Met een aantal van hen heb ik een genoegelijk gesprek kunnen voeren.

Ik ben blij, dat ik dit nog heb mogen meemaken.

Noten

HOOFDSTUK 2.

- * **Ferrer:** De Spaanse anarchistische pedagoog Francisco Ferrer werd op 13 oktober 1909 in Barcelona gefusilleerd. In een schandelijk proces werd hij verantwoordelijk gesteld voor de 'semana tragica' (tragische week), een week van spontane opstand in Barcelona, gericht tegen de mobilisatie voor de koloniale oorlog in Spanje. Francisco Ferrer (1858-1909) stichtte in 1901 in Barcelona 'de moderne school', een tegenwicht tegen het katholieke onderwijsmonopolie.

HOOFDSTUK 3.

- * **Troelstra:** Op 3 augustus 1914 stelde de SDAP-voorman, P.J. Troelstra dat 'de nationale gedachte thans de nationale klasseverschillen moet overheersen.' De sociaal-demokraten lieten het principe van 'internationale classesolidariteit' vallen ten gunste van gunste van het landsbelang. De SDAP stemde voor de mobilisatie-uitgaven. Voor velen een verloochening van het oude standpunt.
- ** **Steunfonds:** Het 'Steunfonds voor slachtoffers van Principieel en Daadwerkelijk Anti-Militarisme' werd 2 februari 1916 opgericht. In eerste instantie als steun voor ondertekenaars van het Dienstweigingsmanifest, die door justitie vervolgd werden. Later werden vooral principiële dienstweigeraars in de gevangenis, financieel gesteund.

*** **Twijfelnummer:** Een nummer bij de loting, waardoor men vrijgesteld is van dienst, mits er geen ingelotenen afvallen. Dikwijls werden twijfelnummers alsnog opgeroepen door het uitvallen wegens ziekte (TBC-epidemie) van ingelotenen.

HOOFDSTUK 6.

* **Sacco en Vanzetti:** Twee in de Verenigde Staten woonachtige Italiaanse anarchisten, Nicola Sacco en Bartelomeo Vanzetti, werden in 1920 ter dood veroordeeld, op beschuldiging van moord en roof. Het onredelijke proces leidde tot protesten in Amerika, Europa en Latijns-Amerika. Ondanks dit zeven jaar durende wereldwijde protest, werden Sacco en Vanzetti in augustus 1927 ter dood gebracht.